

AFRIKA' DA DOĞRUDAN YABANCI YATIRIM: CEZAYİR ÖRNEĞİ (2012-2019)

Salihanur Aykan Darfilal-Dr. Haşmet Gökırmak

Özet

Küreselleşme ile birlikte ölkeler arasındaki ekonomik, ticari ve teknolojik sınırların ortadan kalkması ölkeler arası sermaye transferi konusunu etkili kılmıştır. Özellikle son yıllarda sermaye tranferlerine kapalı olan ölkelerde de bu durumun olumlu yönde değiştiği gözlenmektedir. Uzun yıllar savaşlar ve sömüröler altında kalan Afrika ölkeleri, uzun vadede getirilerini dikkate alarak doğrudan yabancı yatırımları kendilerine çekmeye çalışmaktadır. Gelişen ekonomisi, genç nüfusu ve doğal kaynakları ile Afrika çağımızın yükselen kıtası olarak nitelendirilmektedir. IMF ve OECD 2018 verilerine göre küresel ekonominin 2020 yılında yüzde 3 büyümesi beklenirken Afrika kıtasının bu dönemde yüzde 4,1 oranında büyüyeceği öngörülmektedir. Türkiye ise özellikle ‘‘Afrika Açılımı’’ sayesinde Afrika kıtasıyla olan siyasi, ekonomik ve toplumsal ilişkilerini son yıllarda hızla geliştirmektedir.

Avrupa ve Afrika arasında stratejik bir konumda bulunan, genç nüfusa ve 4 bin 200 dolar gayrisafı yurtiçi hasılaya sahip bir Kuzey Afrika ölkesi olan Cezayir Afrika'da yatırım yapmak isteyen ölkeler için çok önemli bir ekonomik ortaktır. Türkiye'nin Afrika'ya açılan kapısı niteliğinde olan Cezayir'e ölkemizden yaklaşık 3.5 milyar dolarlık doğrudan yabancı yatırım miktarı ile en büyük yabancı yatırımcılarından biri olma yolunda hızla ilerlemektedir. Bölgede en büyük enerji üretimi sağlayan ve ihraç eden, ekonomisi büyük ölçüde petrol ve gaz ihracatına dayanan ölkede Arap Baharı ve petrol krizi gibi gelişen pekçok ekonomik, sosyal ve siyasal olaylar ile birlikte birtakım ekonomik reform oluşturma yoluna gitmiştir. Nitekim Arap Baharı siyasal bir akım gibi gözükse de bölge ekonomilerinin değişimi açısından büyük önem arz etmektedir. Cezayir ithalatı azaltmak, ekonomisini çeşitlendirmek ve hidrokarbon sektörüne bağımlılığı azaltmak adına pekçok sektörde doğrudan yabancı yatırımları teşvik etmek gibi

ekonomik değişimler oluşturma yoluna gitmek üzere önemli adımlar atmaktadır. Ancak ülkenin uzun vadede DYY 'lar ve ekonomik büyüme üzerinde ne gibi etkiler oluşturduğu konusunda literatürde yeterli araştırma konusu bulunmamaktadır. Bu çalışmada oluşumda siyasi bir olay gibi görünen Arap Baharı'nın ve buna bağlı gelişen olayların Cezayir ekonomisi ve doğrudan yabancı yatırıma etkileri arasındaki nedensel bağıntı 2012-2019 verileri kullanılarak analiz edilmektedir.

Anahtar Kelimeler: Doğrudan Yabancı Yatırımlar, Afrika'da DYY, Politikanın DYY' lara Etkisi

Giriş

Son yirmi yılda doğrudan yabancı yatırım (DYY) akışları tüm dünyada hızla büyüdü. Çünkü gelişmekte olan birçok ülke doğrudan yabancı yatırımları ekonomik kalkınma stratejilerinde önemli bir unsur olarak görmektedir (Ayanwale, 2007). Gelişmekte olan ülkelerde önemli ölçüde artan özel-özel işlemleri içeren birleşme ve devralmalar ile özelleştirme yoluyla devralmalar giderek daha önemli bir araç haline gelmiştir. Bu ülkeler, DYY girişlerini çekmek için bir dizi teşvik sunmaktadır. Dünya Yatırım Raporu (2002) son yirmi yılda çok uluslu şirketlerin rolünün küreselleşen dünya ekonomisinde arttığını göstermektedir.

DYY girişlerindeki artış, dünyanın birçok yerinde nispeten yüksek ekonomik büyümeyi ve güçlü kurumsal performansı yansıtmıştır (UNCTAD, 2008) Küreselleşmenin finansal anlamda temel unsurlarından biri olan doğrudan yabancı yatırımın (DYY), ev sahibi ülkeler için çeşitli yararları olduğu ileri sürülmektedir. DYY'ların, genel olarak ise, ekonomik ilerlemeyi teşvik eden bilgi ve teknoloji transferi için önemli bir kanal olduğu kabul görmektedir. Dünyanın çeşitli bölgelerine doğrudan yabancı yatırım girişleri son yirmi yılda önemli ölçüde artmıştır. 1982'de 59 milyar dolar olan dünyadaki doğrudan yabancı yatırım

girişleri, 2004 yılında 648 milyar dolara ve 2007'de 1.833 milyar dolar zirveye ulaşmıştır (UNCTAD, TNCs and the Infrastructural Challenge, 2008). 1990 'lara gelindiğinde dünyadaki doğrudan yabancı yatırım girişleri gelişmekte olan ülkeler üzerine yoğunlaşmıştır. Son yıllarda ise bu durum sermaye transferlerine kapalı olan ülkeler üzerinde de olumlu etkiler gösterdiği gözlemlenmiştir. Nitekim, yer altı kaynakları bakımından zengin olması sebebiyle uzun yıllar savaş ve sömürgecilik altında mücadele eden pek çok Afrika ülkesi de doğrudan yabancı yatırımları ülkelerine çekmek için çaba sarf etmektedir.

Sektörel olarak, başta petrol ve gaz olmak üzere birincil sektörde Afrika'ya doğrudan yabancı yatırım akımları yükselmiştir. Ayrıca, özellikle hizmetler, ulaştırma, depolama ve iletişim sektörleri 2006 yılında DYY çekmeye devam etmiş, ancak birincil sektörden daha düşük bir oranda büyüme göstermiştir. İmalat sektörüne girişler ise Afrika'da bir bütün olarak daha yavaş büyümeye devam etmiştir. DYY'nin son Afrika eğilimleri ile ilgili 2 ana konu ortaya çıkmaktadır. Birincisi, 1990'lardan bu yana Afrika'ya doğrudan yabancı yatırım hacmi önemli ölçüde artmış olsa da, Afrika finansal küreselleşme bağlamında büyük ölçüde marjinalleşmiştir. İkincisi, Afrika'ya en çok DYY birincil sektörde yoğunlaşmıştır.

Avrupa ve Afrika arasında stratejik bir konumda bulunan, Afrika'nın en geniş topraklarına ve önemli doğalgaz ve petrol rezervlerine sahip olan Cezayir, söz konusu kıtanın en büyük 4'üncü ekonomisi konumunda, genç nüfusa ve 4 bin 200 dolar gayrisafi yurtiçi hasılaya sahiptir. Cezayir dahil olmak üzere dünyadaki tüm ülkeler doğrudan yabancı yatırım çekmek için yarışmakta ve çokuluslu şirketler ve uluslararası yatırımcılardan mümkün olduğunca ülkeye yatırım beklenmektedir. Özellikle son yıllarda Cezayir'de uygulanmakta olan ekonominin liberalleştirilmesi, dışa açılım ve dünya ile entegrasyon çabaları çerçevesinde, yabancı sermayenin Cezayir'e çekilmesine öncelik verilmektedir. Bu gerekçelerle ülkede katma değer ve istihdam yaratacak yatırımlar için gerekli mevzuat değişikliklerini yapmakta, yerli ve yabancı yatırımların teşvikine yönelik önlemler alınmaktadır.

Pek çok kaynak doğrudan yabancı yatırımların gelişmekte olan herhangi bir ülkenin ekonomik refahı üzerindeki olumlu etkisi olduğu kabul görmektedir. Gelişmekte olan bir ülke

olan Cezayir açısından da doğrudan yabancı yatırımların sadece ekonomik kalkınmayı değil, aynı zamanda geliri, istihdamı ve hatta modernleşmeyi de artırdığını, görülmektedir.

Doğrudan yabancı yatırımları etkileyen politik istikrarsızlıklar, ekonomik krizler, güvenlik, teşvikler gibi pek çok unsur bulunmaktadır. Nitekim bu olayların etkisi kimi ülkelerde direkt yaşanırken kimilerinde etkisi kalıcı olmuştur. Orta Doğu ve Kuzey Afrika bölgesinde 2011'de başlayan müteakip siyasi ve ekonomik geçiş, kırılğan bir ekonomik ortam yaratmış, toplum refahı üzerindeki etkinin yanı sıra, ekonomik büyüme üzerinde (gayri şafi yurtiçi hasıla, gayri safi milli gelir, işsizlik oranı vb.) ve doğrudan yabancı yatırımlar üzerindeki etkileri yadsınamaz.

Politik istikrarsızlık ve şiddet makroekonomik ve finansal kalkınmaya zarar vermiştir ve sonuçta ekonomik büyüme ve kalkınmanın azalmasına yol açmıştır. Çatışmalar, etkilenen ülkelere önemli fırsat maliyetleri yükleyerek ekonomik büyümeyi azaltabilir (Arayssi M., 2019). Nitekim Freund ve Jaud rejim değişikliği, demokrasi ve büyüme (2014) adlı çalışmasında, büyümeden kaynaklanan faydaların, rejim değişiklikleri ve siyasi geçişlerin ilk yıllarında önemli bir azalmaya tanık olduğunu tespit etmiştir.

Hansen ve Rand (2006), doğrudan yabancı yatırımın ev sahibi ülke üzerindeki etkisinin hacminin büyük ölçüde ekonomik ve politik koşullara bağlı olduğunu vurgulamıştır. (Hansen, 2006) Son yıllarda Orta Doğu ve Kuzey Afrika (MENA) ülkelerinde yoğun ekonomik ve siyasi gelişmeler yaşanmaktadır. Dönüşüm sürecinde olan MENA ekonomileri; artan petrol gelirleri ile beraber alt yapı yatırımlarına hız vermiştir. Ayrıca bölgenin gıda gereksinimi, enerji hatları projeleri, vb. ekonomik gelişmeler yaşanmakta bu alanda önemli bir potansiyele sahip Türkiye için fırsat teşkil etmektedir. MENA Ülkelerinde demokrasi hareketlerinin güçlenmesi, bölgenin yeniden iktisadi ve siyasi açıdan inşası, genelde uluslararası enerji piyasalarındaki istikrar açısından dünya ekonomisi için, özelde ise bölge ülkeleri ve ihracat pazarlarını çeşitlendirme arayışında olan Türkiye için önemlidir. (A. Acaravcı, 2015) Yabancı yatırımların uluslar arası dağılımına bakıldığında ODKA bölgesinin çok az DYY çektiği ve bu konuda çok geç kaldığı söylenebilir. Birçok bölge ülkesinin (Libya, Irak, Filistin, Sudan, İran, Lübnan gibi) yaşadığı

politik karışıklık ve savaşlar, anti-demokratik yönetimler yabancı yatırımcıların bölgeden uzak durmasına neden olmuştur (K., 2007) Özellikle, MENA ülkelerine yapılan DYY girişi, 2001'den bu yana çok hızlı bir artış göstermiştir. 2008'deki toplam DYY girişi, 2000 yılında 5,6 milyar ABD dolarına karşılık gelişmekte olan ülkelere yapılan toplam girişlerin% 14,4'ünü temsil eden 95 milyar ABD doları yüksek rekor kırmıştır. Doğrudan yabancı yatırımlardaki MENA ülkelerine olan bu olumlu tablo, bazı ülkelerde devlet işletmelerinin özelleştirilmesine ek olarak, olumlu ekonomik durumları, iş ortamındaki ilerlemeyi ve düzenleyici çerçeveyi yansıtmaktadır. Bu olumlu eğilim küresel ekonomik ve finansal kriz tarafından kesintiye uğramış, DYY akışları 2009' da yüzde 25 ve 2010' da ise yüzde 12 azalış göstermiştir. (N. Chavvin, 2013) 2010 sonlarından itibaren bazı sosyoekonomik sebeplere ilaveten siyasi yozlaşmanın tetiklediği Arap Baharı, yatırımcıların bu kaygılarını haklı çıkartan bir örnektir. Ortadoğu ve Kuzey Afrika (Middle East and North Africa-MENA) ülkelerinde, politik risklerin DYY'ler üzerindeki etkileri kuvvetli bir şekilde hissedilmiştir. MENA ülkelerinde DYY'nin, küresel DYY içindeki payı Arap Baharı'nı izleyen bir yıl içinde 2009 yılına oranla yaklaşık yüzde 50 azalmıştır. Buna ilaveten, Arap Baharı'ndan bu yana MENA ülkelerinin taraf olduğu uluslararası yatırım uyuşmazlığı tahkim davaları önemli ölçüde artmıştır. Hâlbuki çok sayıda yatırımcı çıkışının ve yatırım uyuşmazlığının gözlemlendiği bölgenin küresel DYY içindeki payı, 2000 yılından Arap Baharı'na kadar 16 kat artış göstermişti. Bu durum, politik risklerin DYY hacmini ne ölçüde etkileyebildiğini ve öngörülmesinin zorluğunu göstermektedir. (BAYRAKTUTAN Yusuf, 2016)

Yöntem

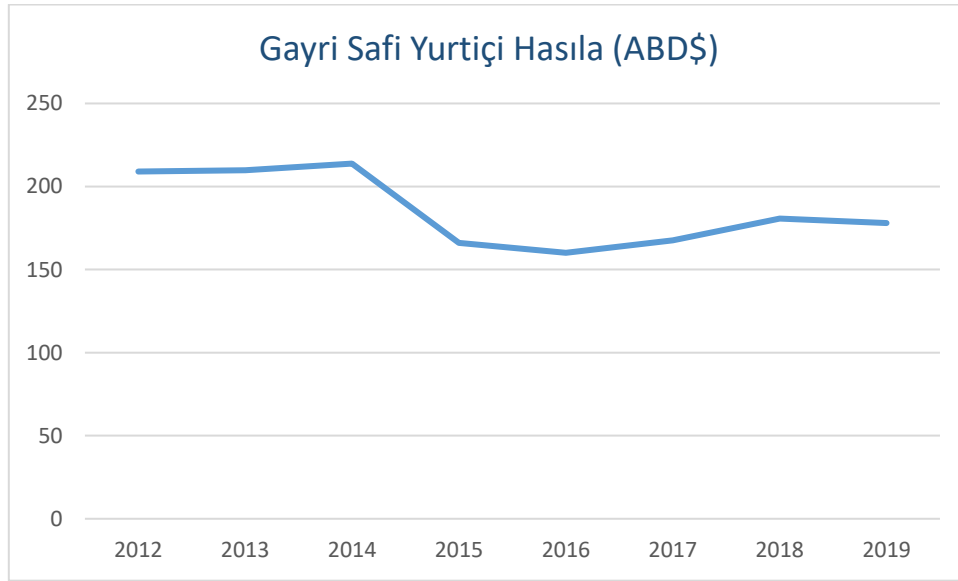
Birçok çalışmada demokrasi ve ekonomik büyüme, istikrarsızlık ve yabancı yatırımlar arasındaki ilişki incelenmiş ve bu süre zarfında değişkenler arasındaki ilişkiyi açıklamak için farklı veriler kullanılmıştır. Bu çalışmada, 2012' den 2019' a kadar yıllık veriler kullanılarak Arap Baharının Cezayir ekonomisi ve doğrudan yabancı yatırım girişleri arasındaki temel ilişkiyi anlamak için kullanılan tahmin denklemi aşağıdaki gibidir:

$$DYY = f(GSYH, PF, ENF, IO, RDK, SÖ-SH)$$

Doğrudan yabancı yatırım üzerinde dikkate alınan değişkenler şunlardır: GSYH – gayri safi yurtiçi hasıla, petrol fiyatları, enflasyon oranı, işsizlik oranı, RDK - reel döviz kuru, SÖ-SH -sivil özgürlük-siyasal haklar dikkate alınmaktadır. Veri seti Dünya Bankası web sitesi (<http://databank.worldbank.org>)’ nde yayımlanan Dünya Kalkınma Göstergelerinden, (<http://freedomhouse.org>) ve (<http://indexmundi.com>)’ dan alınmış ve sabit fiyatlarla verilmiştir.elde edilmiştir. Ülke seçimi ve dönem, tutarlı verilerin mevcudiyetine dayanmaktadır.

Bulgular

Araştırmaya göre GSYH’ ya ilişkin elde edilen bulgular:

Şekil 5 <https://databank.worldbank.org/report>

Bir ülkenin GSYH büyüme oranından ve enflasyon oranlarından, döviz kuru istikrarından vb. makroekonomik göstergeleri ekonomisinin attığı adımları gösteren durumudur. Yabancı

yatırımları çekmenin ön şartı olan makroekonomik dengeleri yansıtan ana göstergeler, iç ekonomik göstergeler ve dış ekonomik göstergeler olarak ikiye ayrılmıştır. En önemli iç ekonomik göstergelerden biri GSYH dır. Bilindiği üzere 2011' de bir özgürlük hareketi olarak başlayan Arap Baharı Ortadoğu ve özellikle Kuzey Afrika ülkelerini ekonomik açıdan ciddi anlamda etkisi altına almıştır. Cezayir ise GSYH büyük çoğunluğunu hidrokarbon sektöründen elde eden Kuzey Afrika ülkelerinden birisidir. 2012 yılında ülkenin GSYH oranı 209,1 iken 2014' te ise 213.8 milyar dolara ulaşarak, petrol üretimi sayesinde bugüne kadar bilinen en büyük üretim değerine görmüştür. 2015-2017 döneminde petrol fiyatlarındaki ani negatif etki nedeniyle GSYH' da 160 ila 167 milyar dolar arasında bir düşüş yaşanmıştır. Ancak 2017 yılından sonra ise daha istikrarlı büyüme içerisinde olduğu görülmektedir. Ülke, Orta Doğu ve Kuzey Afrika'da, Mağrip'in lider ülkesi GSYH'nın üçüncü büyük ekonomisine sahip olmasıyla, yıllarca süren siyasi ve ekonomik grevlerin zor koşullarına rağmen, ekonomik büyümedeki büyük bozulmaların önceki yıllara oranla daha fazla iyileştirme çabası olduğunu göstermektedir.

Bölgeyi süpüren Arap Baharı hareketlerine benzer bir halk ayaklanmasına karşı Cezayir, 2011' in başlarında hoşnutsuzluğu yatıştırmak için bir dizi siyasi ve ekonomik taviz vermiş aynı zamanda anayasa, seçim yasası ve medyayı düzenleyen yasalar konusunda reformlar vaat ederken ancak şiddetin artmasına ilişkin endişeler edeniyle gerçek ilerleme yavaş gerçekleşmiştir. 2012 yılına gelindiğinde, Arap Baharı olaylarına ve bölgedeki yansımalarına ek olarak Ulusal Yatırım Geliştirme Ajansı (ANDI) raporuna göre hidrokarbon sektörüne yapılan yatırımdaki daralma nedeniyle doğrudan yabancı yatırımlar 1500 milyon dolara gerilemeye başlamış, böylece yabancı şirketlerin akışı yatırım için 1684 milyon dolar değerindeki azalmalar 2014' e kadar devam etmiştir.

Cezayir'in yeni doğrudan yabancı yatırım (yeşil alan) konusundaki faaliyetlerine gelince, Ocak 2003 - Mayıs 2015 dönemi için *Financial Times* tarafından yayınlanan FDI Piyasaları veritabanına göre; Cezayir' de yabancı şirket tarafından 375 doğrudan yabancı yatırım projesi uygulanmış, yaklaşık 93.000 işçi çalıştıran bu projelerin toplam yatırım maliyetinin yaklaşık 68 milyar dolar olduğu tahmin edilmektedir. BAE, İspanya, Fransa, Vietnam, İsviçre, Mısır,

İngiltere, ABD, Çin ve Lüksemburg gibi ülkeler, projelerin yatırım maliyeti açısından Cezayir'e yatırım yapan en önemli ülkeler listesinde yer almıştır. Doğrudan yabancı yatırımların yüzde 28,1' lik bir oranla kömür, petrol ve gaz sektöründe, yüzde 21,1' i mineral sektöründe ve yüzde 19,6' sı gayrimenkul sektöründe yoğunlaşmıştır.

Cezayir'in kök sorunları, ülkenin uluslararası sermayenin çekilmesine yardımcı olacak sert ve sağlam reformları yapamama konusundaki yetersizliğinden kaynaklanmaktadır. IMF'nin 2014 raporunda; *“İş ortamını iyileştirmek, yabancı yatırımı çekmek ve Cezayir' in dünya ekonomisine entegrasyonunu iyileştirmek için önlemler alınması gerekiyor”* (IMF, 2014) değerlendirmesinde bulunmuştur. Yatırım ortamının iyileştirilmesi sayesinde, 2014 yılında gelen akışlar 1502 milyon dolar değerini görmüş olsa da, 2015 yılında yaşanan ihracattaki neredeyse yarı yarıya azalış, yerel para birimini değer kaybına uğratmış, mali açık neredeyse iki katına çıkmış ve gençlerin işsizliği yüzde 30' a yükselmiştir. Bu nedenle ithalat faturasını sınırlamak ve petrol ve gaz dışı sektörlerin yerli üretimini teşvik etmek amacıyla korumacı önlemleri artırılmış, döviz alımı ve otomobil gibi belirli ürünler için ek ithalat kotaları getirilmiştir. Ocak 2018' de hükümet, periyodik gözden geçirmeye tabi olarak, yaklaşık 850 ürünün ithalatı için belirsiz bir askıya alma kararı almıştır. Hidrokarbon ihracatı, Cezayir'in makroekonomik istikrarı sürdürmesini, büyük döviz rezervlerini biriktirmesini ve küresel petrol fiyatları yüksekken düşük dış borcunu korumasını sağlamıştır. 2014' ten itibaren düşük petrol fiyatları ile Cezayir'in döviz rezervleri yarıdan fazla düşüş yaşamış ve petrol istikrar fonu 2013 sonunda 20 milyar dolardan 2017'de 7 milyar dolara düşmüştür. Bir diğer taraftan UNCTAD raporuna göre, *“2014 yılında Cezayir'den herhangi bir dış yatırım akışı tespit edilmemiştir.”* (UNCTAD, 2014)

Araştırmaya göre petrol fiyatlarına ilişkin elde edilen bulgular:

Ham Petrol Fiyatları

Yıl	Fiyat	Değişim
2012	109.68	-0.03%
2013	110.67	2.40%
2014	62.33	-20.54%
2015	37.72	-15.08%
2016	54.07	16.43%
2017	64.21	2.62%
2018	56.46	-13.37%
2019	65.85	4,96%

Tablo 1 www.indexmundi.com

Günümüzde hidrokarbon sektörü Cezayir ekonomisinin ana endüstrisi olmaya devam etmektedir. Cezayir OGEC (Organization of Gas Exporting Countries: Gaz İhraç Eden Ülkeler Örgütü) ve OPEC (Organization of Petroleum Exporting Countries: Petrol İhraç Eden Ülkeler Örgütü) üyesidir. Dünya Ticaret Örgütü üyeliği için aday olmakla birlikte, hidrokarbon ticaretini serbestleştirmek için yapılan çağrılar günümüze değin sürekli olarak reddetmiş olsa da bu çağrılara kayıtsız kalamamıştır. Bu nedenle dünyanın en büyük ikinci gaz ihracatçısı ve dünyanın en büyük beşinci doğal gaz rezervine sahiptir. Hidrokarbonlar sektörü bütçe gelirlerinin yaklaşık yüzde 52'sini, ülkenin ihracat gelirlerinin yüzde 95'ini ve gayri safi yurtiçi hasılanın yüzde 25'ini oluşturmaktadır. Ancak Cezayir ekonomisini çeşitlendirme çabalarına rağmen işsizlik hakkında fazla bir şey yapamamış, nüfusun yaşam standartlarını yükseltememiştir.

Dünya' da doğalgaz rezervleri açısından 11. petrol rezervleri açısından ise 16. sırada bulunan Cezayir'in bu zenginliğine rağmen yoksul bir ülke olması, gençler arasındaki yüksek işsizlik oranı ve bu sorunların sebebi olarak görülen Abdülaziz Buteflika'nın yerine cumhurbaşkanı olacak kişinin demokratik seçimlerle belirlenme şansının olmaması halkı bu isyana itmiş, 1999 yılında darbeci askerlerin desteğiyle cumhurbaşkanı olan Buteflika'nın ağır hastalığına ve ilerleyen yaşına rağmen yeniden cumhurbaşkanı yapılmak istenmesi gösterilerin fitilini ateşledi. (İnat, 2019)

Öte yandan, Cezayir, azalan petrol ve gaz üretimi ile mücadele ettiğinden, iç talep hızla artmış ve cömert sübvansiyonlarla desteklenmiştir. Uluslararası Para Fonu (IMF) 'ya göre, hidrokarbon ürünleri için sübvansiyonların maliyeti,, 2012 yılında tahmin edilen 22,2 milyar dolar veya gayri safi yurtiçi hasılanın yüzde 10,9'u kadardı.

Kendi enerji ihtiyaçları için öncelikle petrole ve gaza bağlı bir ülkede, bunun hemen sonucu daralan bir ihracat kapasitesi oldu. Hidrokarbon ihracatından elde edilen gelir, 2012 yılında 70,6 milyar dolardan, petrol fiyatlarının varil başına 100 doların üzerine çıkmasına rağmen 2013 yılında 65,3 milyar dolara geriledi. Cezayir'in gazının çoğu, petrol endeksli sözleşmeler kapsamında satıldığından, fiyatı petrol fiyatını yakından takip ediyor.

Ülke finansmanının bel kemiğini oluşturan petrol ve doğal gaz, devlet gelirinin yüzde 62'sini ve ihracat gelirinin yüzde 97'sine sahiptir. Ancak üretimin azalması ve 2014 yılının sonlarında başlayan petrol fiyatlarındaki keskin düşüş Cezayir'i sertleştirmiştir. [Tablo1]

.UNCTAD tarafından 2019 Dünya Yatırım Raporu'nda yayınlanan verilere göre, 2017-2018 arasındaki doğrudan yabancı yatırım girişleri yüzde 22 oranında artarak 1.5 milyar dolara ulaşmıştır. Bu artışın başlıca nedeni petrol ve gaz sektöründeki yatırımların yanı sıra otomotiv endüstrisindeki yatırımlar oluşturmaktadır. (UNCTAD, Birleşmiş Milletler Ticaret ve Kalkınma Örgütü (UNCTAD) 2019 Dünya Yatırım Raporu, 2019)

Araştırmaya göre enflasyon oranına ilişkin elde edilen bulgular:

Yıllar	Enflasyon, tüketici fiyatları (yıllık%)
2010	3.9
2011	4.5
2012	8.9
2013	3.3
2014	2.9

2015	4.8
2016	6.4
2017	5.6
2018	4.3
2019	

Tablo 2 <https://data.worldbank.org/reports>

Enflasyon, para politikasının ve para kütlesinin büyümesinin en önemli göstergelerinden biri olan ekonomik ve yatırım ortamının istikrarını büyük ölçüde etkilemektedir. Bu yüksek oranlar bir ülkenin yatırım ortamını olumsuz yönde etkileyen makroekonomik politikaları kontrol edemediğini göstermektedir. Nitekim 2008-2013 döneminde Cezayir enflasyon fiyatlarında ciddi dalgalanmalar görülmüş, [Tablo 2]' de görüldüğü üzere 2012 yılında 8.9 oranında en yüksek seviyesine ulaşmıştır. Enflasyon 2015' te 4.8, 2016'da 6.4' e yükselmiştir. Artışın nedeni, üretim malları fiyatındaki yüzde 9.9 ve hizmet maliyetlerindeki yüzde 7.4'lük artışından kaynaklıdır. Özellikle ithalat kısıtlamaları, 2015 te meydana gelen petrol krizi ile 2016 yılında yakıt fiyatında yüzde 30 artış ve 2017 için planlanan katma değer vergisindeki (KDV) artışların beklentisiyle ilişkilendirilebilir. 2017 yılında Cezayir'deki enflasyon oranı yüzde 5.6 olarak revize edilmiştir. Bunun nedeni, özellikle 2011 ve 2012 yıllarındaki genel fiyat

seviyesindeki artış ve yurt dışından tüketici mallarına olan yüksek talepten sonra, ülkeye tedarik eden ana ticaret ortaklarından ithal edilen enflasyonun iletilmesinden sonra iç enflasyonist baskılardan kaynaklanmaktadır. Tüketici fiyat endeksi ile ölçülen enflasyon, maliyetteki yıllık yüzde değişimin ortalama tüketiciye mal ve hizmet sepeti satın alma oranını yansıtmaktadır. Enflasyon 2015’ te 4.8, 2016’da 6.4’ e yükselmiştir. Artışın nedeni; “*üretim malları fiyatındaki yüzde 9.9 ve hizmet maliyetlerindeki yüzde 7.4’lük artışlardır. Özellikle ithalat kısıtlamaları, 2015 te meydana gelen petrol krizi ile 2016 yılında yakıt fiyatında yüzde 30 artış ve 2017 için planlanan katma değer vergisindeki (KDV) artışların beklentisiyle ilişkilendirilebilir.*” (Algeria Gross Fixed Capital Formation, 2017)

Araştırmaya göre işsizlik oranına ilişkin elde edilen bulgular:

Yıllar	İşsizlik, toplam (toplam işgücünün yüzdesi) (modellenmiş ILO tahmini)
2012	10.97
2013	9.82
2014	10.207

2015	11.2
2016	10.2
2017	11.9
2018	12.14
2019	12.34

Tablo 3 <https://datacatalog.worldbank.org/datas/DZ>

Ülkedeki işsizlik oranı hızla artan genç nüfus ile birlikte, 2012’ de 10,9 olan işsizlik oranı 2018 itibariyle yüzde 12,'ye 2019 itibariyle 2006 yılındaki 12,2’lik işsizlik oranını aşarak 12,3 ulaşmıştır. [Tablo 3] “*İşgücü piyasasındaki becerilerin uyumsuzluğu nedeniyle gençler (Nisan 2018'de yüzde 29), kadınlar (yüzde 19,4) ve üniversite mezunları (yüzde 18,5) arasında daha yüksektir*”. (World Bank Overview, 2019) Bu durum artan eğitimli bir nüfusla karşı karşıya kalan Cezayir ekonomisinin, sektörel düzeyde yeterince gelişmemiş olduğunu göstermektedir. Cezayir, giderek artan nitelikli işçileri etkileyen büyük işsizlik sorunu karşısında, genç mezunların işsizliğini azaltmaya yönelik girişimciliğin gelişmesini teşvik edecek programlar oluşturmaya çalışsa da yetersiz kaldığı görülmektedir.

Araştırmaya göre reel döviz fiyatlarına ilişkin elde edilen bulgular:

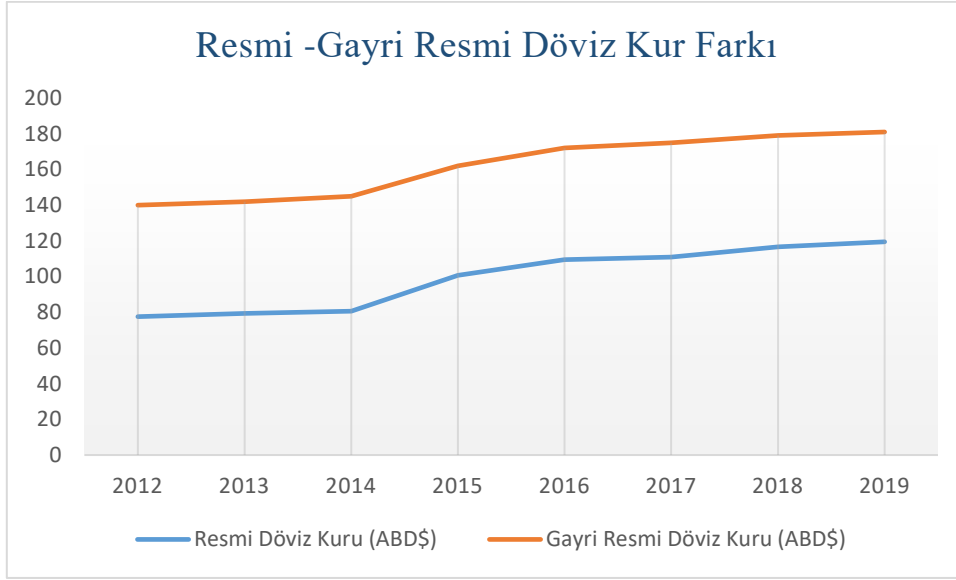

Figure 1 <https://databank.worldbank.org/report>*

**Gayri resmi veriler karaborsanın yapıldığı Port Said karaborsa piyasasından elde edilmiş rakamlar tahmini olarak hesaplanmıştır.*

Bilindiği üzere daha az gelişmiş ülkelerde, özellikle döviz üzerindeki hükümet düzenlemeleri ve kontrolleri para birimleri için karaborsalara yol açmaktadır. Cezayir'deki döviz kontrolleri, yapısal uyum programının (S.A.P) benimsenmesiyle önemli ölçüde azalsa da, yine de etkileri vardır. Bu karaborsa üzerinden yapılan işlem hacminden açıkça görülebilmektedir. Cezayir'de döviz piyasası tarihinde iki ana aşama olarak değerlendirilebilir. Birincisi, sıkı bir değişim kontrolleri, her türlü kıtlık ve etkili ve verimli bankacılık sisteminin tamamen yokluğu ile karakterize edilen 1970 ve 1980'li yılların büyük bir kısmına dayanmaktadır. İkinci ve en önemli aşama, 1994 yılında Cezayir'de yapısal uyum programının kabul edilmesiyle başlamıştır. Cezayir'deki (black market) gayri resmi para piyasası oluşumu yeni boyutlar almış, Merkez Bankası tarafından belirlenen döviz kurları, piyasa fiyatlarından yüzde 30-40 seviyesinde sapma gösterebilmektedir. Nitekim burada yetkililerin Cezayir'in dinarı değerli tutma çabası olduğu görülmektedir. Ancak ulusal ekonominin serbestleştirilmesi

gibi yeni prosedürler Cezayir'in o zamandan beri üstlendiği dinarın dönüştürülebilirliğinin serbestleştirilmesindeki, ekonomik kalkınma, ticaretin kolaylaştırılması ve yabancı yatırımların teşviki için gerekli olduğunu göstermektedir.

IMF'nin 2014 raporuna göre; Cezayir'de döviz rezervleri halen 2014 yılında 144 milyar dolar olarak tahmin edilmekle birlikte, dönem içinde önemli ölçüde azalmıştır. Aralık 2016'da 114.4 milyar dolar olarak tahmin ediliyor. Bu rezervler Cezayir'in ekonomiyi petrol fiyatlarındaki düşüşten kaynaklanan ciddi dış şoklardan korumasına izin vermiştir. Cari işlemler dengesi – 27.2 milyar dolar olarak belirlenmiştir. (IMF Country Algeria: Financial System Stability Assessment, January 9, 2014) Resmi olarak tanınan kaynaklardan derlenmiş olan Dünya Bankası kalkınma göstergeleri koleksiyonuna göre, Cezayir'de Gerçek Etkili Döviz Kuru'nun 2017'de 110' da olduğu görülmektedir.

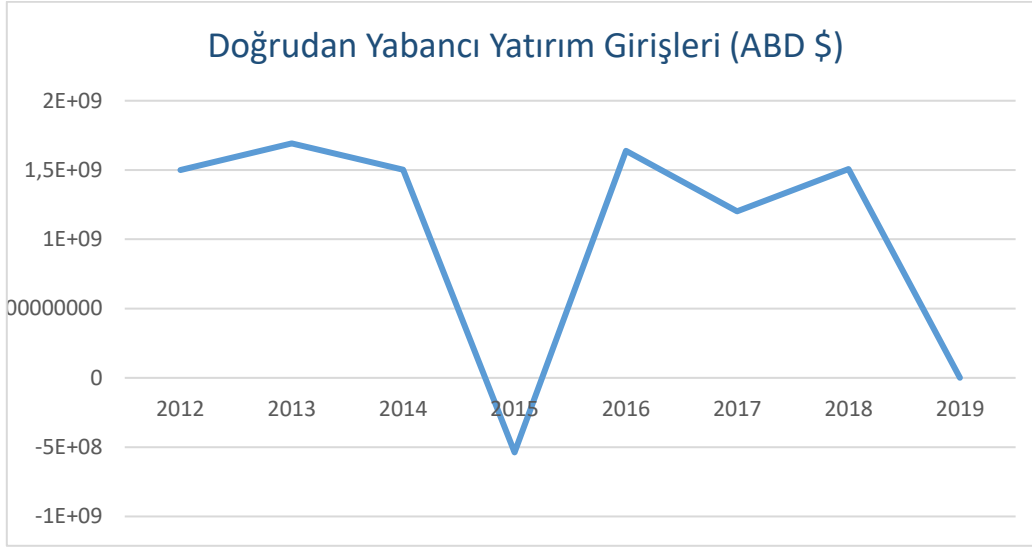
Araştırmaya siyasal haklar ve sivil özgürlük derecesine ilişkin elde edilen bulgular:

Yıllar	Sivil Derecesi(Civil Liberties)	Özgürlük	Siyasal Haklar(POL Rights)
2012	5		6
2013	5		6
2014	5		6
2015	5		6

2016	5	6
2017	5	6
2018	5	6
2019	5	6

Tablo 4 <https://freedomhouse.org/content/freedom-world-data-and-resources>

Freedom House'a göre, siyasi haklar insanların kamuoyu için oy kullanma ve rekabet etme ve kamu politikaları üzerinde belirleyici bir oyu olan temsilcileri seçme hakkı da dahil olmak üzere siyasi sürece özgürce katılmalarını sağlar. Sivil özgürlükler ise devletin müdahalesi olmadan görüş, kurum ve kişisel özerklik geliştirme özgürlüğünü içermektedir. Her gösterge 1'den 7'ye kadar bir ölçekte ölçülür ve daha yüksek değerler daha az hak ve özgürlüğü göstermektedir. [Tablo 4]'ten anlaşılacağı üzere ülkede sivil özgürlük (5) ve siyasal haklar (6) sabit ve yüksek değerler göstermektedir. Doğrudan yabancı yatırımın pek çok risk unsuru vardır. Bu risk unsurlarından birisi de, belirsiz bir politik duruma ve sıkı denetime sahip olan ülkeler için büyük bir engelleyici olmaktadır. Ayrıca, bu durumun oluşturduğu ekonomik kriz, yatırımdan vazgeçirebilmektedir.

Şekil 6 <https://data.worldbank.org/reports>

2012 yılında yaşanan Arap Baharı ile birlikte ülkede doğrudan yabancı yatırım girişleri 169 milyar dolarlık bir ilerleme göstermiş ardından 2014 yılında 150 milyar dolara gerilemiştir. Genel olarak 2015’ de yaşanan ani kırılmadan sonra, 2016 yılında ülke doğrudan yabancı yatırım çekmeyi başarmış ve Cezayir'in yabancı yatırımları teşvik eden yeni bir ekonomik politikanın gerekliliğini görmüş, 2015' e kıyasla büyük bir artışa yol açan 1635 milyar dolarlık hızlı bir yükseliş kaydedilmiştir. Bunun sebeplerinden biri de özel sektöre ve üç yıllık bir bütçe istikrar stratejisine odaklanan yeni bir ekonomik büyüme planı kabul edilmiştir. UNCTAD raporuna göre, “*ağırlıklı olarak petrol ve doğal gaz yatırımlarına bağlı olan Cezayir’ e doğrudan yabancı yatırım, ülkenin yeni yatırım yasası tarafından sunulan teşvik paketine rağmen 2017’de yüzde 26 düşerek 1.2 milyar dolara ulaşmış ancak bununla birlikte, Cezayir'in doğrudan yabancı yatırımları çekmedeki başarıları, potansiyel ve bölgedeki diğer ülkeler arasındaki performansına kıyasla hala düşük kabul görmektedir*”. (UNCTAD, 2017)

Şubat 2019'da Cumhurbaşkanı Abdelaziz Bouteflika'nın beşinci dönem adaylığına karşı çıkmak ve istifasını talep etmek için ülkede büyük protestolar patlak vermiş, geçişi olarak

Cumhurbaşkanlığı seçimlerini organize etmek için bir başkan vekili tayin edilmiştir. Seçim ve yolsuzluk araştırmalarına ilişkin belirsiz yol, iş ortamındaki öngörülebilirliği azaltmıştır. Hidrokarbon sektörü, petrol fiyatlarındaki oynaklık karşısında daralmaya devam ederek, hidrokarbon dışı büyümedeki hafif artışı kısmen dengelemektedir. Son olarak ülke 2019 son çeyreğinde almış olduğu yeni bir kararla doğrudan yabancı yatırımlar için yüzde 51 yerel ortaklık şartını geçerlilikten kaldırmıştır.

Tartışma Sonuç ve Öneriler

Çalışmanın amacı politik olayların (Arap Baharı 2012) DYY ve ekonomik büyüme ilişkisi açısından Şekil2'ye bakıldığında, 2014 yılında Cezayir 1502 milyar dolarlık doğrudan yabancı yatırımları çekmeyi başarmış, gelen DYY bakiyeleri 2014 yılı sonunda 26,8 milyar dolar olarak kaydedilmiştir. 2015 yılı ise -584 milyon dolar olarak tahmin edilen olumsuz bir durum kaydetmiştir. Bunun nedeni ise ülke ekonomisine önemli katkı sağlayan petrolün, 2015'te yaşadığı petrol krizi düşük fiyatlara yol açmış petrol ihracından elde edilen gelirlerde düşüş kaydedilmiştir.

Elde ettiğimiz tüm verileri incelediğimizde, Cezayir her ne kadar daha geniş bölgesel çalkantılar karşısında istikrarı yansıtmaya devam etse de, 2015 yılında yaklaşmakta olan ekonomik ve politik zorlukların ilk belirtileriyle yüzleşmeye başlamıştır. Ülkenin doğal kaynaklara bağımlı ekonomisi, ve küresel petrol fiyatlarındaki çöküş hükümeti bir dizi zor politika değişikliğine zorlamıştır. Hükümet daha önce yavaş yavaş vergileri artırmayı ve azalan gelirlerle başa çıkmak için sübvansiyonları azaltmayı öngörürken, yıl sonunda protestolara yol açan elektrik, yakıt ve telekomünikasyon hizmetleri de dahil olmak üzere kilit mallar üzerindeki vergileri artıran kemer sıkma bütçesi ile tersine dönmüştür. Ayrıca, petrol fiyatlarındaki düşüşü telafi etmek için şeyl gazı üretmek için yıl boyunca hidrolik kırılma yaşanmıştır. Petrol ve gaz endüstrisi, 1980'lerin sonunda yüzde 35 ile karşılaştırıldığında, 2016 yılında GSYİH'nin yüzde 5'inden fazlasını oluşturmuyordu ancak gerçek GSYİH, düşük petrol fiyatı nedeniyle bir önceki yıla göre yüzde 3,5'ten yüzde 3,8'e büyüme yaşanmış, bu nedenle yetkililer ülkenin yeniden sanayileşmesini için bir takım adımlar atılmasını gerekli görmüştür. Temmuz 2016'da,

özel sektöre ve üç yıllık bir bütçe istikrar stratejisine odaklanan yeni bir ekonomik büyüme planı kabul edilmiştir.

Genel olarak Kuzey Afrika, MENA ve Afrika bölgeleri arasında en istikrarlı büyüme oranlarına sahiptir. Kuzey Afrika, Afrika'nın petrol üreticisi ülkelerinin yoğun olarak bulunduğu bölgededir. Cezayir' in en önemli sorunu, günümüze değin ülke içinde bölgesel kalkınmayı gerçekleştirilememesidir. Ancak son yıllarda ülkenin ekonominin liberalizasyonu ve yabancı yatırımları çekme çabaları düşük düzeyde de olsa bu ekonomi çeşitlendirme çabaları yadsınamaz. Bilindiği üzere, “*Arap Baharı' ndan sonra, MENA bölgesi, dünyadaki diğer birçok gelişmekte olan bölgeye kıyasla, üretimde daha düşük yıllık büyüme oranlarına tanık oldu*”. (WorldBank Middle East Countries Report, 2014) Çalışmada da görüldüğü üzere Cezayir'in bugün içerisinde bulunduğu durum direkt olarak 2012' de gerçekleşen Arap Baharı değil, uzun yıllar sömürge ve ambargo ekonomisi altında kalmasıdır. Tim Rogmans ve Haico Ebberts'a göre, yüksek miktarda petrol ve doğal gaz bulunan ülkelerin doğrudan yabancı yatırımları engelleyen politika ve kurumlara sahip olma olasılığı daha yüksektir. DYY'nin yayılma etkilerine değer veren ülkelerin kalan yasal ve kurumsal engelleri yeniden gözden geçirmeleri gerekmektedir. (Rogmans T., 2012) Cezayir içinde bulunduğu bu durumdan kurtulabilmesi için yerli ve yabancı Ar-Ge çalışmalarına ağırlık vermesi, ülkenin doğrudan yabancı yatırımlar için engellenen politikaların değiştirilmesi, yasal düzenlemelerin yapılması ve yabancı yatırımlara kapı açacak uygun finansal koşullar ve teşviklerde bulunması gerekmektedir.

Ülkemiz açısından bakıldığında, özellikle son yıllarda Afrika'daki doğrudan yabancı yatırımları ticaret ve kalkınma yardımlarıyla yakından bağlantılıdır. Bu nedenle DYY, Türkiye – Cezayir ticaretinin artmasıyla birlikte son 10 yılda artış göstermektedir. Türkiye, Cezayir'de 3,5 milyar ABD Doları tutarında yatırım yapmıştır. Ancak bu rakamlar elbette yeterli değildir.

Son olarak,tüm bu veriler hakkında daha detaylı bilgi sahibi olabilmemiz için matematiksel analizi yapılarak nedensellik testleriyle sonuçlanması gerekmektedir.

Kaynakça

Makale:

Acaravcı, A. C. B. (2015). MENA Ülkelerinde Demokrasi - Ekonik Büyüme İlişkisi. *İşletme ve İktisat Çalışmaları Dergisi*, 119-129.

Arayssi M., F. A. (2019). Did Arab Spring Reduce MENA Countries Growth? *Applied Economics Letters*.

BAYRAKTUTAN Yusuf, Ö. M. (2016). Politik Riskler, İki Taraflı Yatırım Anlaşmaları ve Uyuşmazlıklar Bağlamında Doğrudan Yabancı Yatırımlar. *International Journal of Economic Studies*.

Hansen, H. &. (2006). On the causal links between FDI and growth in developing countries. . *The World Economy*.

İnat, K. (2019). *setav.org*. Retrieved from SETA: <https://www.setav.org/arap-dunyasindaki-ikinci-isyan-dalgasi-nereye-varir/>

K., K. (2007). Ortadoğu ve Kuzey Afrika Ülkeleri Perspektifinden Doğrudan Yabancı Yatırımlar ve Büyüme İlişkisi. *Uluslararası Asya ve Kuzey Afrika Çalışmaları Kongresi*, (pp. 195-210).

N. Chavvin, M. D. (2013). FDI Flows In the MENA Region. *IEMS Emerging market Brief*.

Rogmans T., E. H. (2012). The determinants of Foreign Direct Investment in the Middle East North Africa region. *International Journal of Emerging Markets*, 240-257.

Yousef, T. M. (2004). Development, Growth and Policy Reform in the Middle East and North Africa since 1950. *Journal of Economic Perspectives* , 93.

Rapor:

(2017). *Algeria Gross Fixed Capital Formation*. <https://www.ceicdata.com/en>.

IMF. (2014). International Monetary Fund.

(January 9, 2014). *IMF Country Algeria: Financial System Stability Assessment*. IMF Country Report.

UNCTAD. (2008). Birleşmiş Milletler Ticaret ve Kalkınma Örgütü.

UNCTAD. (2008). *TNCs and the Infrastructural Challenge*. World Investment Report,.

UNCTAD. (2014). UNCTAD.

UNCTAD. (2017). United Nations Conference on Trade and Development.

UNCTAD. (2019). *Birleşmiş Milletler Ticaret ve Kalkınma Örgütü (UNCTAD) 2019 Dünya Yatırım Raporu*. Birleşmiş Milletler Ticaret ve Kalkınma Örgütü (UNCTAD) .

(2019). *World Bank Overview*. World Bank Algeria.

(2014). *WorldBank Middle East Countries Report*. WorldBank